

בס"ד חג סוכות: למה צריך לשים לב כאשר קונים אתרוג בשנת שמיטה

פתיחה

בפרשת אמור (כג, מ) מצווה התורה לקחת ארבעת המינים, ולשמוח בהם לפני ה': וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וְעֶגְבֵּף עֵץ-עָבֹת וְעֶרְבֵי-נָחַל, וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים". בהדס, לולב וערבה להלכה אין קדושת שביעית, שהרי הם לא מיועדים לאכילה. דנו הפוסקים מה דינו של אתרוג, כי מצד אחד משתמשים בו למצווה, אך מצד שני ניתן לאוכלו:

א. מדברי **המהרשד"ם** (יו"ד קצב ד"ה ואע"ג) עולה, שאין קדושת שביעית באתרוג המיועד למצווה. מבחינתו למרות שהראשונים כתבו שאי אפשר לצאת ידי חובת באתרוג של טבל, דין זה נכון רק כאשר קוטפים אותו לאכילה. לעומת זאת כאשר קוטפים אותו לשם מצווה, אין איסור להשתמש בו. אם כך הדין באיסור טבל, בפשטות הוא הדין באיסור שביעית. ובלשונו:

"עוד אני אומר לרווחא דמלתא, שאפילו היה בזמן הזה טבל מן התורה היו יוצאים בו ידי חובה, כיוון שהיהודי כשחותך האתרוג מן האילן אינו חותכו לאוכלו אלא לצאת בו ידי חובת מצווה. ואני לומד זה ממה שכתב הרמב"ם ז"ל וזה לשונו אינו חייב להפריש מן התורה, אלא הגומר פירותיו לאכלן, והביא ראיה מן הפסוק."

ב. **הכפות תמרים** (סוכה לד ע"ב ד"ה של) חלק וכתב, שמדברי הירושלמי משמע שהנוטע אתרוג למצווה, בכל זאת חייב בערלה, ומוכח שגם נטיעה למצווה אינה פוטרת מטבל ומקדושת שביעית. כך גם מורים הפוסקים בפועל, והסיבה לכך שגם אם משתמשים בו למצווה, בכל זאת הוא עומד לאכילה (ויש אף שעושים ממנו ריבת אתרוגים בסוף החג).

יוצא למעשה שיש קדושת שביעית באתרוג המשמש למצווה, ובעקבות חג הסוכות וסוף שנת השמיטה, נעסוק השבוע בשאלה על בסיס אלו תנאים חלה קדושת שביעית באתרוג. כמו כן נראה את ההשלכות לכך שהאתרוג קדוש בקדושת שביעית, הדרך שיש לקנותו, והמחיר שאתרוג זה אמור לעלות.

קדושת שביעית

האם יש קדושת שביעית באתרוג בשנה זו? הגמרא במסכת ראש השנה (יג ע"ב) כותבת בשם רבה, שלמרות שוודאי ששנת שמיטה מתחילה בא' בתשרי, מכל מקום יש הבדל בין פירות לירקות בקשר לזמן בו חלה הקדושה. בעוד שקדושת פירות האילן תלויה בזמן חניטת הפרי, קדושת הירקות תלויה בזמן לקיטתם.

משום כך, בעוד שבדרך כלל בשנת השמיטה הירקות יהיו קדושים בקדושת שביעית כיוון שקטפו אותם בשנת השמיטה, פירות רבים קדושים בקדושת שביעית דווקא בשנה השמינית. הסיבה לכך, שהרי הפירות שאכלו בשנת השמיטה בדרך כלל הספיקו לחנוט כבר בשנה השישית, ואת הפירות שחנטו בשנה השביעית, אוכלים בשנה השמינית.

מדוע יש הבדל בין פירות לירקות? הגמרא במסכת ראש השנה (יד ע"א) כותבת, שירקות זקוקים להשקיה רציפה, ולכן גם אם הירק חנט בשנה השישית, הוא זקוק לטיפול מתמיד עד הלקיטה, ולכן בשעת הלקיטה חלה קדושתו. עצי פרי לעומת זאת יכולים להסתדר גם ללא השקיה, לכן השלב בו חונט הפרי הוא המשמעותי לעניין קביעת קדושתו.

קדושה באתרוג

בזמן בו חלה קדושת האתרוג ישנה סתירה: **מצד אחד**, הגמרא במסכת ראש השנה (טו ע"ב) והתוספתא (ד, כא) כותבים בשם חכמי אושא, שדינו של האתרוג כירק שהולכים אחר שעת הלקיטה, כיוון שבניגוד לשאר העצים אתרוג זקוק להשקיה רציפה. **מצד שני**, ממסקנת הגמרא (שם), עולה שדינו כשאר הפירות, שהולכים אחר שנת החנטה. בפסק ההלכה, נחלקו הראשונים:

א. **הרמב"ם** (מעשר שני א, ה) סבר שהלכה כדעת חכמי אושא, שקדושת האתרוג חלה בשעת לקיטת הפרי. את מסקנת הגמרא ממנה לא משמע כמותו **יישב הרדב"ז** (שם), שכוונת הגמרא שבדיני מעשרות יש לחשוש לחולקים, ולכן אתרוג שחנט בשנה השישית יתחייב במעשרות למרות שנלקט בשנת השמיטה (בה אין מעשרות), אבל לעולם הקדושה חלה בשעת לקיטה. ובלשונו:

"כד מעיינת בה שפיר תשכח דלא מסתבר דרבי יוחנן וריש לקיש פליגי על מה שנמנו באושא, אלא אתו לפרושי, דהא דנמנו באושא דאתרוג בטר לקיטה לשביעית היינו דווקא להחמיר דנוהג באתרוג זה כל חומרי שביעית, לאפוקי מדברי יוסי דאמר בטר חנטה לפטור אותו מדין שביעית, אבל לדון בו דיני שביעית להקל לא נמנו על זה."

ב. **הראב"ד** (רמב"ם שם) **והתוספות** חלקו על דברי הרמב"ם, וכתבו שדיני אתרוג שווים לדיני אילן בכל הדינים, וכמסקנת הגמרא במסכת ראש השנה. משום כך, אתרוג שנלקט בשנת השמיטה לא יהיה קדוש בקדושת שביעית, אך אתרוג שחנט בשנת השמיטה ונקטף בשנה השמינית כן יהיה קדוש בקדושת שביעית.

להלכה

להלכה פסק **החזון איש** (שביעית ז, י) כדעת רוב הראשונים, ומשום כך אתרוגים הנקנים בסוכות של שנת השמיטה לא יהיו קדושים, כיוון שחנטו כבר בשנה שעברה (ובסוכות של השנה השמינית האתרוגים יהיו קדושים). אמנם, החזון איש הוסיף שנוהגים להחמיר כדעת הרמב"ם, ולכן על כל פנים, לחומרא (אתרוגים הנקטפים בשמיטה) אסור לזרוקם לאשפה, לסחור בהם וכדומה.

מה דינם של שאר פירות הדר? **הרב קוק** (מכתב לרב טיקוצ'נסקי, עמ' יא) **והחזון איש** (כא, טז) הכריעו שדינם כשאר הפירות ללא ספק, אך העלו טעמים שונים לפסיקתם. החזון איש כתב, שכיוון שגם באתרוג מעיקר הדין ניתן להקל ורק חוששים לרמב"ם, שאר פירות הדר שיש ספק אם הם דומים לאתרוג ניתן להקל. הרב קוק לעומת זאת כתב שיש מספר הבדלים מהותיים באופן הגידול והצמיחה בין אתרוג לשאר פירות הדר, ולכן גם הרמב"ם יודה שדינם שונה (ועיין הערה¹).

¹ עם זאת בפשטות, דינו של הלימון שווה לאתרוג וגם בו יש לחשוש לדעת הרמב"ם, שהרי תהליך גידולו דומה לתהליך האתרוג, ואף מבחינה גנטית שורשו של הלימון באתרוג, ואכן כך אכן פסק **ה"ש סירלאו** (שביעית ט, ד) ומובא בשם **הרב אליהו** (שביעית ו, 11). לעומת זאת **הגרש"ז אויערבך** (מנחת שלמה נא, כב) כתב, שהעובדה שהרמב"ם לא ציין את הלימון יחד עם האתרוג למרות שהכירו, מוכיח שדינו שונה.

אתרוג עם קדושת שביעית

יוצא למעשה, שבמקרה בו לא קונים אתרוג המבוסס על היתר מכירה (עין בדף לפרשת ראה שנה ד'), האתרוג שקונים השנה בסוכות קדוש בקדושת שביעית. הן לדעת רוב הראשונים כיוון שהאתרוג חנט בשנת השמיטה, והן לדעת הרמב"ם כי ככל הנראה האתרוג נלקט כבר בשנת השמיטה ולא בשנה השמינית. העובדה שהאתרוג קדוש בקדושת שביעית, יוצרת מספר קשיים:

א. הגמרא במסכת סוכה (מ"ב) כותבת, שבניגוד לפירות הקדושים בקדושת מעשר שני, כאשר פודים אותם, קדושת הפירות עוברת לכסף ופוקעת מהפירות, לעומת זאת כאשר קונים פירות שביעית - הקדושה חלה גם על מעות הקנייה וגם על הפירות. משום כך בכסף הקנייה יהיה ניתן לקנות אוכל בלבד, מה שעלול לגרום מחוסר ידיעה לזלזל בקדושת שביעית.

ב. בעיה שניה המתעוררת בכך שיש פירות שביעית שאינם במסגרת אוצר בית דין, היא בעיית הסחר בהם. המשנה במסכת שביעית (ג, ה) כותבת שיש איסור לסחור בפירות שביעית, איסור הנלמד מלשון התורה 'והייתה שבת הארץ לכם לאוכלה' - לאוכלה ולא לסחורה. אמנם בראשונים (לדוגמה רמב"ם שביעית ו, ב) מופיעים מספר סייגים לכלל זה, אבל אין בהם השלכה לענייננו.

אוצר בית דין

על מנת לפתור בעיות אלו, ישנו פתרון שראינו בהרחבה בעבר (נח שנה ד'), הנקרא 'אוצר בית דין':

התוספתא במסכת שביעית (ה, א) כותבת, שבעבר היה בית דין בשנת השמיטה שולח שליחים לשדות המופקרים, כדי שיקטפו ויבצרו את הפירות שבשדות וישימו אותם במחסנים גדולים. לאחר מכן היו דורכים את הענבים והופכים אותם ליין, זיתים הופכים לשמן, תאנים לדבילות - ומחלקים אותם לציבור בערבי שבתות.

מדוע לבית דין הותר לקצור כרגיל, לסחור בפירות שביעית ואף לעשות מתאנים דבילות ומענבים יין, דבר האסור בפירות שמיטה? **החזון איש** (שביעית יב, ו) ביאר, שכאשר נאסרו פעולות אלו, הם נאסרו על אדם פרטי, שקוטף את הפירות לצרכיו ובשדהו. לעומת זאת כאן מדובר בבית דין הפועל לצורך אחרים, משום כך אין איסור בדבר. ובלשון החזון איש:

"ומה דתניא בתוספתא והובא ברמב"ן, דבזמן שיש אוצר בית דין דורכים ענבים בגת וזיתים בבית הבד, שמעינן דהא דתנן בפרק ח' משנה ו' שאין דורכין ענבים בגת, היינו דווקא הבעלים, אבל אותן שזכו מההפקר מותרים בכל. וקרא דלא תקצור כדרך הקוצרים, בבעלים אזהר רחמנא (= את הבעלים הזהירה התורה)."

כמו כן, בנוסף לכך שלבית דין הותרו פעולות הקצירה, לשיטה זו גם הפעולות שראינו לעיל שמהוות בעיה באדם פרטי (סחר בפירות שביעית, והפיכת המטבעות לקודש) - נפתרות. שכן למעשה התשלום בעת הקנייה הוא לא עבור הפירות, אלא עבור הפועלים שקטפו בשדות, מיינו את הפירות וכדומה.

המציאות בפועל

בדרך כלל, כאשר מוכרים פרי בשוק, לא משלמים רק על הטרחה שבגידולו, אלא גם על הרווח שמקבל המוכר. משום כך כפי שכתב **החזון איש** (אגרות ב, ג) כאשר מדובר באתרוגי אוצר בית דין יש למכור את הפירות במחיר מוזל, כיוון שהתשלום ניתן רק עבור הפועלים. לכן לא תתכן אפשרות של אתרוג אוצר בית דין במחיר גבוה, כיוון שאז לוקחים כסף על האתרוג.

בפועל, באתרוגים השייכים לאוצר בית דין יש רמות שכר שונות, לדוגמה, אתרוג כשר עולה עשרים שקלים, מהודר שלושים שקלים ומהודר מאוד ארבעים שקלים. לכאורה, יש בכך איסור סחורה בפירות שביעית, שהרי אם משלמים על שכר הטרחה, לא צריך להיות הבדל בין אתרוג נקי יותר לנקי פחות, וכולם אמורים לעלות אותו מחיר.

על מנת ליישב את ההבדל בין המחירים, כתבו שכדי ליצור טווח מחירים ורמת כשרות, מוכרים אתרוגים במחירים שונים והממוצע של סך האתרוגים הוא מחיר הטיפול. לדוגמה, אם מחיר טיפול באתרוג עולה שלושים שקלים, מוכרים אתרוג כשר בעשרים, מהודר בשלושים, ומהודר מאוד בארבעים שקלים, כך המחיר הממוצע של אתרוג הוא שלושים שקלים.

קנייה בהבלעה

למרות ההיתר למכור אתרוגים בכשרות אוצר בית דין, בפועל ישנן מספר בעיות: **ראשית**, לא כולם פסקו דין זה להלכה, וכן הרמב"ם השמיט הלכה זו. **שנית**, גם למתירים, ההיתר קיים רק כאשר אכן הפירות מופקרים ובית דין לוקח ומשווק אותם לציבור, אבל כאשר בית דין עושה הסכם קבוע עם בעל השדה כפי שעושים כיום - למעשה השדה לא באמת מופקרת. **שלישית**, במקרים רבים מוכרים את האתרוגים במחירי רווח, ולא רק במחיר הטרחה שבגידולו ומיון הפרי.

משום כך כדי לפתור בעיה זו, ניתן היה לקנות אתרוגים מהיתר מכירה, שלמרות הקשיים ההלכתיים שיש בו נראה שזה עדיף מבחינה הלכתית, או לחלופין לקנות אתרוגים תוצרת חוץ לארץ. אולם, אתרוגים של היתר מכירה אינם מצויים בשוק, ואתרוגים תוצרת חוץ לארץ רמתם פחותה, כיוון שיש מעלה לקנות דווקא מפירות ארץ ישראל, כפי שכתב **ערוך השולחן** (תרמח, כט):

"ולכן כל איש מישראל אשר נגע יראת ד' בליבו, לא ייקח רק אתרוגי ארץ ישראל. ואיך לא נבוש ולא נכלם בדבר מצווה שנוכל לקיימה מפרי ארצנו הקדושה, ליטול דווקא מארץ העמים, אוי לה לאותה בושא אוי לה לאותה כלימה, ועל זה נאמר וימאסו בארץ חמדה ולכן יש ליזהר בזה מאוד מאוד."

לכן, כיוון שאין פתרונות טובים בשוק למעט קניית אתרוגים של אוצר בית דין, האפשרות הטובה ביותר מבחינה הלכתית היא לקנות אתרוג אוצר בית דין 'בהבלעה'. הגמרא במסכת סוכה (לט ע"א) כותבת, שהחושש שמא המוכר עושה סחורה בפירות שביעית, יכול לסכם שיקבל את האתרוג במתנה, וישלם על הלולב סכום גבוה יותר (שיכלול את מחיר האתרוג). באמצעות פתרון זה אמנם עדיין אי אפשר לסחור בפירות שביעית ולהרוויח על מכירתם, אך לפחות אין בכסף הקנייה קדושת שביעית.

חג שמח! סיימת לקרוא? קח לקרוא בבית או בבקשה תעביר הלאה על מנת שעוד אנשים ייקראו...²